

НЕПЕРЕРВНИЙ ПРОФЕСІЙНИЙ РОЗВИТОК: ФАКТОРИ І ФОРМИ

У статті розглянуто фактори, які спонукають учителів до неперервного професійного розвитку, і форми підготовки майбутніх педагогів на засадах конструктивістського підходу. Виділено компоненти неперервного професійного розвитку та визначено шляхи їх реалізації в аудиторній та позааудиторній роботі, а також під час педагогічної практики.

У структурі сучасної системи вищої освіти значного поширення набувають інноваційні види і форми підготовки майбутнього вчителя до неперервного професійного розвитку (НПР). На цьому наголошується в документах Ради Європи (A Common European Framework of Reference), у законах України "Про Освіту", "Про загальну середню школу", у "Національній доктрині розвитку освіти України", на основі яких відбуваються сучасні реформативні освітні процеси.

Для конструктивного вирішення проблеми підготовки майбутнього вчителя до НПР у сучасній теорії наукового знання вже склалися необхідні передумови й накопичені певні джерела щодо осмислення сутності поняття "неперервний професійний розвиток" (L. Prodrhom, Д. Спарк, Л.Резник, А. Сбруева, К. Чарнецькі, Р. Цокур, G. Pickering, M. Pennington та ін.). Аналіз психолого-педагогічної літератури свідчить, що дослідженню проблеми професійного розвитку надається певна увага, зокрема таким її аспектам, як вивчення сучасних тенденцій реформування національних та регіональних систем професійного розвитку вчителів розвинених англослов'янських країн (А. Сбруева), визначення підходів до розуміння психологічних основ професійного розвитку (К. Чарнецькі), конкретизація компонентно-функціональної структури і специфіки потенціалу професійного саморозвитку (І. Зязюн, Л. Пуховська, К. Цокур), питання змістових пріоритетів неперервної професійної освіти (Н. Ничкало, С. Гончаренко, Г. Балл, О. Пехота та ін.).

Щодо неперервного професійного розвитку, то він розглядається сучасними дослідниками як постійний процес руху від нижчого професійного рівня до вищого, який реалізується через будь-який вид діяльності, спрямований на вдосконалення розвитку знань, умінь, компетентності та інших характеристик особистості вчителя. Така діяльність уключає як індивідуальне навчання та професійну рефлексію (неформальне навчання), так і навчання на курсах, у лабораторіях, закладах педагогічної освіти тощо (формальне навчання) [1: 271]. Метою статті є визначення основних компонентів і форм неперервного професійного розвитку майбутніх учителів. В основу дослідження НПР майбутніх учителів покладено сукупність теоретичних ідей і практичного досвіду професійного розвитку вчителів, що може дати адекватне уявлення про цілі та форми підготовки студентів до професійних реалій.

Розглядаючи професійний розвиток як діалектичний процес, можна визначити впливові фактори, у постійному пошуку рівноваги між якими знаходиться вчитель. Це полярні тенденції політичних процесів, у контексті яких існує освіта, протиріччя між процесом навчання і його продуктом, між структурною зумовленістю викладання і творчістю вчителя, індивідуалізацією і стандартизацією у підходах до навчання, різниця між ідеалом і реальністю, очікуванням і втіленням, дистанція між вчителем і учнем, контраст між особистісним світом різних учителів та ін. Існування своєрідної "напруги" в освіті відзначають учителі та науковці різних країн. На думку Марти Пеннінгтон, педагоги реагують на ситуацію по-різному. У кращому випадку результатом такої діалектики є інноваційні та численні рішення проблеми освітнього балансу, у гіршому – вчителі чинять опір такому стану речей, удаючись до крайнощів або безсистемно змінюючи крайні позиції [2: 61]. Інші європейські учителі, описуючи контрастні фактори у своїй роботі, зазначають також дилеми між професійною автономією і кооперацією, загальним рівнем академічних досягнень учнів і диференційованим навчанням, знанням предмета і розвитком особистості [3 : 191-192].

Л. Бакстер і В. Монтгомері вважають, що така боротьба протилежностей у педагогічній професії має креативний характер, оскільки спричиняє еволюційні зміни в роботі вчителя, викликає професійну рефлексію з метою подолання дисонансу в педагогічному контексті [4: 46]. Проте відношення вчителя до змін може бути як позитивним, так і негативним. Це, насамперед, залежить від ступеня попередньої готовності до перетворень, яка формується через досвід НПР. Як свідчать результати опитування 198 вчителів з України, Росії, Англії, Уругваю, Франції, Японії, Кореї та інших країн, проведеного у 2004 – 2005 роках, закономірною є така кореляція: вчителі зі значним досвідом НПР ставляться до змін позитивно і готові конструктивно вирішувати проблеми, що виникають, тоді як учителі, які недооцінюють роль НПР у своєму професійному житті, відчувають розгубленість, додатковий стрес та відсутність бажання працювати по-новому. Зокрема, йдеться про наявність і розвиток таких професійно значущих якостей особистості, як самостійність та ініціативність у рішенні професійних задач, спостережливість і винахідливість, здатність до професійної рефлексії та самоаналізу, використання яких у процесі підготовки майбутнього вчителя вважається гарантом розвитку професійного мислення.

Проте проблема підготовки майбутнього вчителя, здатного до НПР, ще недостатньо досліджена. Вона потребує створення цілісної, самокерованої системи, яка б передбачала не лише переведення студента на новий рівень професійної діяльності, але і значний розвиток його здібностей, з метою здійснення якісно нових видів діяльності, застосування засвоєних знань і набутих умінь у нових умовах. Теоретичним підґрунтям побудови системи НПР майбутніх учителів можуть стати такі аспекти сучасної освітньої теорії, як: 1) когнітивний конструктивізм і теорія позитивного розвитку здібностей, згідно з якими навчання майбутніх учителів має бути не отриманням знань від експертів під час навчальних занять, а їх конструювання у процесі співробітництва з викладачами і студентами (L. Resnick); 2) теорії розвитку організації та їх положення про те, що ефективне

вирішення проблем реформування освітніх систем можливе лише за умови перетворення навчальних закладів у професійні громади, що взаємонавчаються (M. Fullan); 3) концепція готовності школи до змін, які розглядають саме НПР усіх членів освітньої громади, як індивідуальний, так і колективний, як кардинальну передумову формування всіх елементів готовності навчального закладу до постійних реформаційних перетворень [1: 272-274].

Отже, сучасні концепції професійного зростання уможливають виділення 3-х компонентів НПР майбутнього вчителя: професійний індивідуальний розвиток; професійний взаєморозвиток; професійний колективний розвиток.

Ефективність кожного компонента НПР майбутнього вчителя під час навчання у вищому педагогічному закладі освіти суттєво залежить від організаційних форм навчальної роботи – як аудиторної, так і позааудиторної, зорієнтованої на допомогу студентам у пошуку власного професійного "Я", в оволодінні вміннями мегакогнітивного спостереження і самокерування власним професійним розвитком через різноманітні види пошукової, аналітичної, розвивальної, творчої діяльності (таблиця 1).

Таблиця 1.

Форми підготовки майбутніх учителів до неперервного професійного розвитку

Види роботи	Аудиторні	Позааудиторні	Педагогічна практика
Компо- ненти НПР			
Професійний індивідуальний розвиток	- публічний виступ на семінарі; виконання проблемного завдання; - презентація результатів самостійного дослідження; - виконання завдання на професійну рефлексію.	- написання наукової роботи; захист дослідницьких проєктів; підготовка статей; пошукова робота; - робота з професійною літературою в центрі самопідготовки майбутнього вчителя.	- укладання професійного портфеля; участь в методичній олімпіаді; робота з ментором; професійне спостереження; - діагностування педагогічної ситуації.
Професійний взаєморозвиток	- рецензування професійного портфеля; - завдання-обмін професійною інформацією; - завдання-обмін професійними поглядами.	- участь у роботі методичного театру; - участь у роботі проблемної групи за інтересами; участь у роботі науково-практичної лабораторії.	- взаємовідвідування уроків; - ведення діалогічного професійного журналу; - участь у професійних форумах у режимі online.
Професійний колективний розвиток	- участь у лекції-дискусії; - мозковий штурм; - участь у підготовці та презентації портфенного проєкту; ділова гра.	- участь у конференції; - участь у методичній майстерні.	- участь у роботі студійної групи; - участь у роботі конференції з педпрактики.

Ефективними формами організації аудиторної підготовки студентів до НПР мають стати лекції-дискусії, проєктна робота, методичні майстерні, методичні конкурси та олімпіади, семінасько-практичні заняття-ділові ігри, виставки, на яких переважатимуть активна самостійна робота (індивідуальна і командна), пошуковий і дослідницький підходи до засвоєння знань і формування професійних умінь і компетенцій. Педагогічна практика також має невичерпний потенціал інновацій, які сприятимуть професійному становленню та розвитку дослідницьких якостей майбутніх учителів. У процесі взаємовідвідування уроків, забезпеченого спеціально розробленими формами для професійного спостереження, студенти самі визначають аспект спостереження, обговорюють результати спостереження і вчатьсЯ один в одного. Студійні групи можуть бути сформовані зі студентів та вчителів школи з метою огляду професійної літератури або аналізу зразків студентської роботи під час педагогічної практики.

В умовах загальноосвітньої тенденції скорочення аудиторних навчальних годин і збільшення частини самостійної роботи у підготовці майбутнього вчителя зростає значення різноманітних позааудиторних форм підготовки до НПР: проблемних груп за інтересами (SIGs), науково-практичних лабораторій, центрів самопідготовки майбутнього вчителя, на базі яких устанавлюються партнерські стосунки між вищими навчальними закладами і школами, створюється мережа професійного само- і взаєморозвитку, формується багатопрофільна професійно-рольова поведінка майбутнього вчителя. Інноваційною формою організації позааудиторної роботи з метою підготовки майбутнього вчителя до НПР є методичний театр, метою діяльності якого є пошук, апробація, адаптація, розвиток і розповсюдження нових технологій навчання фахових дисциплін у двох напрямках: 1) від студента до студента; 2) від студента до вчителя. Окреме місце серед форм підготовки майбутнього вчителя до НПР займає методична олімпіада. На сучасному етапі олімпіади розглядаються як один із потужних мотиваційних факторів, які стимулюють НПР, оскільки участь, а тим більше перемога в них, відкриває нові можливості для професійного зростання майбутнього вчителя (стажування, у тому числі й за кордоном, обмін професійним досвідом, підвищення позитивної самооцінки тощо).

Оцінювання рівня готовності майбутнього вчителя до НПП повинно відбуватися процесуально, тобто при виконанні реальних чи максимально наближених до них професійних завдань, і стимулювати поглиблене вивчення, систематизацію, структурування навчального матеріалу, перенесення знань у нові ситуації, розвиток творчих елементів. До форм професійно орієнтованої діяльності майбутніх учителів, які сприяють процесуальному оцінюванню, дослідники відносять публічні виступи (захист проєктів, проведення семінарів і методичних майстерень із професійного розвитку), професійний портфель як збір даних про професійні досягнення за весь період навчання у вигляді конкретних робіт [5: 22-23]. Крім того, для дії у певних ситуаціях учитель завжди застосовує прийоми педагогічного інтегрування, тому важливо ще у період навчання у вищому педагогічному закладі освіти дати можливість студенту розвинути вміння бачити педагогічну ситуацію у різних ракурсах, аналізувати чинники, що спричиняють її, визначати загальне у специфічному і, крок за кроком, оволодіти технологіями конструктивізму. Саме на процесуальне оцінювання рівня оволодіння інтегрованим підходом орієнтовані такі види професійної діяльності, як ділові ігри, постерні проєкти (групова проєктна робота з метою створення плаката (poster), на якому за допомогою вербальної чи невербальної інформації буде представлена точка зору групи з певної професійної проблеми), мозковий штурм, укладання і рецензування професійних портфелів та ін.

Отже, неперервний професійний розвиток майбутнього вчителя є одним із найбільш важливих завдань у контексті реформування вищої освіти, яке потребує врахування всіх упливових факторів і пошуку нових форм удосконалення професійної компетентності педагога.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Сбруева А.А. Тенденції реформування середньої освіти розвинених англослов'янських країн в контексті глобалізації. – Суми: ВАТ "Сумська обласна друкарня" Видавництво "Козацький Вал", 2004. – 606 с.
2. Pennington M. Plenary: Bridging Gaps: A Dialectic Perspective on Teacher Development / IATEFL 2002 York Conference Selections / Ed. by Alan Pulverness. – P. 61-74.
3. Nias J. Changing Times, Changing Identities: Grieving for a Lost Self. / Educational Research and Evaluation: for Policy and Practice. (Ed.) R.G. Burgess. – London: The Falmer Press, 1993. – P. 139-156.
4. Baxter L.A. and Montgomery B.M. Dialogues and Dialectics. – New York: Guilford Press, 1996. – 168 p.
5. Бігич О.Б. Теоретичні основи формування методичної компетенції майбутнього вчителя іноземної мови початкової школи: Автореф. ... канд. пед. наук: 13.00.02. – Київ, 2005. – 36 с.

Матеріал надійшов до редакції 16.11.2005 р.

Самойлюкевич И.В. Непрерывное профессиональное развитие: факторы и формы.

В статье рассматриваются факторы, побуждающие учителей к непрерывному профессиональному развитию, и формы подготовки будущих педагогов на основе конструктивистского подхода. Выделены компоненты непрерывного профессионального развития и определены пути их реализации в аудиторной и внеаудиторной работе, а также во время педагогической практики.

Samolyukevych I. Continuing Professional Development of Pre-service Teachers: Factors and Forms.

The article deals with the problem of continuing professional development of pre-service teachers. The author analyses the factors in the educational domain which motivate teachers to develop professional reflection skills and suggests a set of forms of professional development within the university curriculum.